

centrality in human rights law. The logical conclusion to draw, therefore, is that domestic constitutional provisions and adjudication should distinguish between the right to personal autonomy and self-determination and the underlying principle of human dignity from which it derives. Moreover, it should be accepted that if dignity is an inherent characteristic of every human being which calls for that human being to be afforded equal treatment and respect, then there can be no such thing as a right to dignity [6, p. 574].

In conclusion, we would like to admit that the right to human dignity is always relevant and significant in any conditions being fundamental and essentially important for every human as the highest value for every country of the world.

Literature

1. Butrymowicz M. Human Dignity in Law – A Case Study of the Polish Legal System. The Person and the Challenges. *The Journal of Theology, Education, Canon Law and Social Studies Inspired by Pope John Paul II*. 2016. № 6. P. 87-96. URL: <https://doi.org/10.15633/pch.1894> (date of access: 24 April, 2023).

2. EU Charter of Fundamental Rights. URL: <http://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/1-human-dignity> (date of access: 24 April, 2023).

3. Webster E. Interpretation of the Prohibition of Torture: Making Sense of “Dignity” Talk. *Human Rights Review*. 2016. № 17. P. 371-390. URL: <https://doi.org/10.1007/s12142-016-0405-7> (date of access: 24 April, 2023).

4. Hanna-Maria Niemi. The Use of Human Dignity in Legal Argumentation: An Analysis of the Case Law of the Supreme Courts of Finland. *Nordic Journal of Human Rights*. 2021. № 39(3). P. 280-299. DOI: 10.1080/18918131.2021.1999576

5. Doroszevska K. Human Dignity Concepts in Judicial Reasoning. Study of National and International Law. *Review of European and Comparative Law*. 2020. № 43. P. 119-137. URL: <https://doi.org/10.31743/recl.8257> (date of access: 24 April, 2023).

6. Conor O’Mahony. There is no such thing as a right to dignity. *International Journal of Constitutional Law*. 2012. Volume 10, Issue 2, 30 March. P. 551-574. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/mos010> (date of access: 24 April, 2023).

УДК 340.15 (043.2)

Варава І.П., доктор філософії,
Будкевич І.І., здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МУСУЛЬМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ДУМКИ

Інтерес до дослідження ісламу в цілому та ісламського права, зокрема,

супроводжує всю історію існування ісламської цивілізації. Дослідження ісламського права на сьогоднішній день має особливе значення і незаперечну актуальність, що обумовлюється життєздатністю цього права як унікального прикладу персонального права, здатного реагувати на зміни соціального життя.

В основі мусульманського права лежать дві групи джерел. З одного боку, це, безумовно, Священний Коран та Сунна. Вони є ідейною основою всього правотворчого процесу в ісламі. З іншого боку, існують джерела, які мають правоприкладне значення (іджма, кіяс, шаріат фікх, рай та ін.).

Коран визнавався непорушною основою шаріату. Він має різні назви: Кітаб, Карім, Калам, Нур, Худа та ін. Усього зафіксовано 55 назв Корану. Близько 250 аятів Корану мають значення правових норм, які носять переважно загальний характер. Втім жоден з мусульманських юристів не сприймає його у якості кодексу мусульманського права. Разом з тим Коран є однією з найяскравіших пам'яток світової культури та людської цивілізації.

У правових нормах, що представлені у Корані, зачіпаються питання злочину та покарання. Конкретними прикладами положень Корану, що трактуються в юридичному сенсі, є приписи мусульманам цінувати милосердя Аллаха та самим бути милосердними. Це і є вказівка давати прихисток «багатобожникам», якщо вони його попросили. Згідно із Кораном, за істинну (мусульманську) віру кожному правовірному воздадуться милості Аллаха. А ті, хто переступають віру або «вигадують на Аллаха брехню, не будуть щасливі» [1, 2].

Не зважаючи на релігійно-правовий характер Корану, його не можна назвати юридичним кодексом у сучасному розумінні. Положень юридичного характеру, що містяться у цій священній книзі, недостатньо для того, аби вести мову про кодифікацію.

Коран як головна священна книга мусульман, виступає, в першу чергу, як фундаментальна богословська праця. Філософське осмислення злочину і покарання. Мусульманські юристи вважали, що усі вчинки і навіть думки людей так чи інакше зумовлюються волею Аллаха. Неприпустимим було посягання на п'ять основних цінностей ісламу – релігію, життя, розум, продовження роду та недоторканість власності.

Іншим принципово важливим моментом є розгляд правопорушення як ігнорування волі Аллаха. Тому, як вважали мусульманські вчені-юристи, будь-яка неправомірنا у юридичному сенсі поведінка є не просто відхиленням від приписів мусульманського права, за яке наступає відповідна «земна» санкція, вона також осмислюється як гріх, який тягне за собою покарання у потойбічному світі [1, 2].

Шаріат передбачав жорстокі покарання за злочини, які відповідали світоглядним орієнтирам тогочасного суспільства. Смертна кара

передбачалася за багато злочинів, у тому числі за відступництво від ісламу, розбій, навмисне вбивство. Вражає різноманіття способів, що використовувалися для страти злочинця: відсікання голови, четвертування, побиття камінням, поховання заживо, удушення, утоплення. При цьому жінка має бути прихована покривалом, а чоловік карався у такій одежі, яка б не дала пом'якшити тортури.

У покаранні за злочини проти життя та здоров'я людини шаріат виходив з родоплемінних звичаїв арабів: визначав «ціну крові» (від араб. –«дійя»), тобто викупу, в залежності від тяжкості протиправного діяння – вбивства чи нанесення поранення, каліцтва) [2].

Загалом, в шаріаті розроблено цілий комплекс правил, що регламентують сплату дійя: за жінку плати менше, ніж за чоловіка; за вбитого християнина чи іудея – менше, ніж за мусульманина; викуп за навмисну дію був більшим, ніж за ненавмисну. За дію, скоєну неповнолітнім чи божевільним, дійя виплачувалася державою. Жінки та діти звільнялися від сплати дійя. Заради справедливості слід зазначити, що тюремне ув'язнення в ранньоісламський час застосовувалося дуже рідко. Ймовірно, це було пов'язано із кочівницькими традиціями: в'язниці можуть бути лише у міцно осілого суспільства, у містах. Тримати ж ув'язненого у палатці чи шатрі й перевозити його за собою було досить складно.

Говорячи про правову філософему родинних відносин, слід зазначити, що за мусульманським законом категорично забороняється співжиття (зіна) з будь-ким, окрім подружжя. Вільний мусульманин піддавався за порушення цього закону побиттю камінням (раджм), при чому винуватця закопували до половини у землю і били камінням до смерті. В інших випадках винному завдавали сто ударів батоном та виганяли з міста, а раб отримував вдвічі менше ударів. Ці ж правила розповсюджувалися й на жінок [3].

Неосудним було скоєння зіна по незнанню, наприклад, якщо шлюб виявився недійсним. Для доказу вини у цьому злочині необхідне було зізнання (ікрар) та покази чотирьох чоловіків-свідків. Зізнання, так само, як і покази свідків, приймалися лише від повнолітніх осіб, які мали відповідні розумові здібності. Відсутність доказів для обвинувачення у перелюбстві вважалася наклепом (казм) і каралася 80 ударами батоном (для раба 40 ударів) [3].

Підсумовуючи, зазначимо, що ціннісна характеристика ісламського права дозволяє розглядати його як легалізовану нормативну систему, що цілком базується на ісламській релігії, історично обумовлену, спрямовану на задоволення інтересів і потреб ісламської умми. Іслам має свою систему цінностей, на захист яких спрямований регулятивно-охоронний потенціал ісламського права.

Література

1. Марчук В.П. Історія політичних і правових вчень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2009. 480 с.
2. Орач Є.М. Історія політичних і правових вчень. Львів, 2005. 288 с.
3. Бехруз Х. Еволюція ісламського права: теоретико-компаративістське дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2006. 20 с.

УДК 340.12 (043.2)

Варава І.П., доктор філософії,
Ягуна Д.В., здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА КІНЦЯ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ. В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

Сучасна українська філософія права формується як самостійна наукова дисципліна в кінці ХХ століття, з моменту отримання Україною незалежності. Саме в цей час зникає той ідеологічний (марксистсько-ленінський) тиск на філософсько-правову науку, який був притаманний всьому радянському періоду історії України. Вхідження України до складу Радянського Союзу мало наслідком відчутне відокремлення української філософсько-правової наукової думки від передових світових тенденцій, які поширювалися в країнах Західної Європи та Північної Америки. Та, незважаючи на всі перешкоди і негативні тенденції, ця наука не припинила свого розвитку.

Вже у 70-х роках минулого століття на сторінках журналу «Правознавство» відбулася активна дискусія про співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в праві, про багатоаспектність права, про право як об'єктивно реальне явище, про онтологічний статус юридичних норм та інших важливих для науки тем. Науковці у своїх статтях акцентували увагу на важливості дослідження проблеми об'єктивного і суб'єктивного в праві, на їхньому співвідношенні, що має теоретичну і практичну цінність для з'ясування значимості права, його дієвості та ефективності. В цей період слід відзначити праці таких видатних науковців, як П. Недбайло, М. Козюбра, В. Чефранов, П. Рабінович та ін. Тобто, вже тоді починається поступовий відхід від старої радянської догматики, формується наукова база для подальшої інтеграції України в світовий філософсько-правовий дискурс [1].

З проголошенням незалежності українська філософія права стала на шлях активного розвитку сприймаючи різні світові тенденції філософсько